

'ומגן' - בסוכות

א. סוכה מגינה

סוכה להגנה עומדת. שמה מעיד עליה שתפקידה ותכליתה לסכך, דהיינו להגן ולשמור. במובן הראשיתי הפשוט נבנתה סוכה על מנת להגן מחום החמה הקופחת, על כן אומר ישעיהו "וסוכה תהיה לצל יומם" (ישעיהו ד, ו). וכך פירש רש"י על פי הגמרא (מגילה יז, ע"א) בהופעה הראשונה של המילה סוכות בתורה: "ויעקב נסע סוכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות על כן קרא שם המקום סוכות" (בראשית לג, יז) - "שהה שם י"ח חודש: קיץ וחורף וקיץ, סוכות קיץ, בית חורף, סוכות קיץ" (רש"י שם, שם).¹ רש"י מלמד שבניגוד לבית המגן מקור החורף, מגינה הסוכה משרב הקיץ. וכך נאמר גם ביונה "ויעש לו שם סוכה וישב תחתיה בצל" (יונה ד, ה).

גם הסוכות שסוככו על בני ישראל בצאתם ממצרים הגנו בעיקר מפני חום החמה. כידוע, נחלקו תנאים בהסבר הפסוק "למען ידעו דורותיכם, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מג): "כי בסוכות" - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. ר' עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם" (סוכה יא, ע"ב). למ"ד סוכות ממש פירש רש"י: "מפני החמה בשעת חנייתן היו עושים סוכות" (רש"י שם). אבל גם למ"ד שענני כבוד היו, כתב ופסק המחבר רבי יוסף קארו: "בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסוכות הושבתי את בני ישראל' הם ענני כבוד שהקיפם לבל יכם שרב ושמש" (שלחן ערוך או"ח תרכה, א).

מהפירוש הבסיסי שהסוכה מהווה הגנה מפני החמה, הורחב השימוש במילה סוכה להגנה מפני כל חמה ורעה הבאה על האדם. כך בכמה פסוקים בתהילים, כגון: "כי יצפנני בסכה ביום רעה" יסתירני" (כז, ה). בפשט: "ביום בא האויב, הסתירני בסוכתו ולא יכלו לי" (מצודת דוד), ורש"י פירש על פי הדרש:

¹ השפתי חכמים מביא בשם מהרש"ל, שלכאורה פשוטו של מקרא מדבר על בית וסוכות שנבנו בעת ובעונה אחת. ברם נראה שלימוד הגמרא מבוסס על הדיוק שהמילה סוכות מופיעה בפסוק פעמיים והמילה בית רק פעם אחת. ורק לפי החשבון, שיעקב שהה בסוכות י"ח חודש, מתבררת ההקבלה שאכן "יוסף פירש מאביו כ"ב שנה כשם שפירש יעקב אבינו מאביו" (מגילה יז, ע"א). ויש להוסיף, ש"סוכות" כתוב בלשון רבים ו"בית" בלשון יחיד.

² מעניין, שספר יונה קורא למכת השמש 'רעה': "וימן ה' א-להים קיקיון ויעל מעל יונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו" (יונה ד, ו).

"בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו. ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה, שהסתירתו יהושבע אחותו בעליית בית קדשי הקדשים, שנאמר (מלכים ב' יא, ג) 'ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים"³. וכן בפסוק "באברתו יסך לך" (תהילים צא, ד), ופירש המלבי"ם: "שיסך לך מפני רעת בני אדם", וכן פירש המצודות: "בכנפיו יסוכך ויגן עליך", משמע מכל רעה שהיא. גם הפסוק "סכותה לראשי ביום נשק" (תהילים קמ, ח) רומז כנראה להגנה מפני אויב ונשקו. כך שהסכך והסוכה מגינים מפני כל מיני פורענויות.

גם חז"ל קבעו במטבע של ברכות שהסוכה מגינה בפני מרעין בישין שונים: "ופרוש עלינו סוכת שלומך... והגן בעדנו והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעה ויגון. והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיך תסתירנו כי א-ל שומרנו ומצילנו אתה" (ברכות שלאחר ק"ש של ערבית), וברכה זו, החותמת בימי חול במילים "שומר עמו ישראל לעד", חותמת בשבתות ובימים טובים: "ופרוש עלינו סוכת שלומך... הפורש סוכת שלום"⁴. גם אם כל משפט בתפילה זו מהווה בקשה נפרדת ושונה, הפתיחה והסיום בסוכת השלום, היא יותר מרמז שלכל הצרות והאסונות המפורשים בתפילה יש פתרון הגנה בסוכת השלום.

לאור כל האמור לעיל, נשאלת השאלה: על מה אמורה להגן הסוכה שלנו כיום? לכאורה, בבית אנחנו מרגישים הרבה יותר מוגנים, הן מחום החמה והן מחמות אחרות המתרגשות לבוא לעולם. שאלות הלכתיות רבות עוסקות בכשרות, או בפטור 'מצטער', של סוכות שבהן החום רב, או שיש בהן גשם זלעפות, ריח רע או סכנה ביטחונית,⁵ בעיות שאינן קיימות בשבתנו בבית. והלא על שום אלו נקראת הסוכה 'סוכת עראי'; "אמרה התורה כל ז' ימים צא מבית קבע ושב בדירת עראי" (סוכה ב, ע"ב)⁶ - ואם כן היכן הביטחון וההגנה שסוכת המצוה שלנו מעניקה לכל אחד, על מה בעצם מגינה סוכת השלום שלנו?

³ בסיפורו של יהואש, שהוחבא שש שנים בבית קודש הקודשים, דנתי בהרחבה בעיוני הפטרה, ח"ב עמ' 619, הפטרת פרשת שקלים.

⁴ לענין זה הקדשנו את המאמר "סוכת שלום ושבת שלום", להלן עמ' 59.

⁵ כך פסק השו"ע: "מצטער פטור מן הסוכה... איזהו מצטער? זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח, או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהם, או מפני הריח... אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחלה במקום הריח או הרוח ולומר: מצטער אני" (שו"ע, או"ח תרמ, ד). "ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער... דמתירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל, אפי' בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה" (רמ"א שם).

⁶ גובהה של סוכה כשרה הוא עד כ' אמה, משום שיותר מזה נחשב המבנה כקבוע (סוכה א, א).

בדברים שלהלן ננסה לתת לשאלה זו מענה דרשני-מוסרי, אשר מתבסס על הקשר בין סוכות לבין ראש השנה ויום כיפור שקדמו לו.

ב. הקשר בין סוכות לר"ה ויוכ"פ

חגי תשרי, ר"ה יוכ"פ וסוכות [ושמיני עצרת הנלווה אליו], מהווים יחידה אחת של עבודת ה'. ואף שכל אחד מהמרכיבים של יחידה זו מוגדר לעצמו במהות ובמצוות, ברור שהחגים בנויים זה אחר זה וזה על גבי זה כמקשה אחת של דרך עלייה מחיל אל חיל בעבודת ה'. המכנה המשותף המציין את הקשר בין החגים הוא הביטוי "שבתון" המופיע בתורה רק לגבי חגים אלו "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד), "אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים... שבת שבתון הוא לכם ועיניתם את נפשותיכם" (שם, כז-לב), "אך בחמישה עשר יום לחודש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' שבעת ימים, ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון" (שם, ט). ביטוי זה אינו מופיע בשאר החגים, פסח ושבעות.

מקור נוסף החורז את שלושת החגים קשור לפרק כז בתהילים - "לדוד ה' אורי וישעי". המנהג לומר פרק זה מר"ח אלול עד הושענא רבא מופיע בספר מטה אפרים (סימן תקפא, ו). בפירוש אלף למטה שם הביא יסוד למנהג על פי מדרש שוחר טוב: "אורי בר"ה וישעי ביוכ"פ", ואח"כ "כי יצפנני בסכה", שהוא רמז לסוכות (שם, אות ט). וכן הביא שם בפירוש אלף המגן: "וכן הוא במדרש רבה ויקרא פכ"א, ושם לא נמצא כלל רמז על סוכות, רק בפסיקתא רבה יש רמז גם על סוכות" (שם, אות ט). גם למדרשים שלא הביאו את הרמז על סוכות, ברור שרמז זה הרבה יותר ברור [כי יצפנני בסכה = סוכות] מאשר הרמזים "אורי - בר"ה, וישעי - ביוכ"פ".⁷

במקור הבא נמצא קשר מיוחד בין שלושה זמנים מיוחדים בחודש תשרי, ודרכו נצא להבין את מהותה של הסוכה אשר שומרת ומגינה על עם ישראל. בשם משמואל מובא: "מלך עוזר ומושיע ומגן" (תפילת עמידה). "עוזר - בר"ה, כדכתיב ה' אורי בר"ה, ומושיע - ביוכ"פ, כדכתיב ישעי ביוכ"פ, ומגן - בסוכות" (שבת חוה"מ סוכות, תרע"ד, עמ' קפט). וישנה גם גרסה אחרת, המוסיפה זמן רביעי, את עשרת ימי התשובה, שבהם עוזר הקב"ה לעם ישראל ופותח לו שערי

⁷ באוצר כל מנהגי ישורון עמ' 183 הביאו רמז נוסף: "ממי אירא - בהושענא רבה", שהוא יום חיתום הדין. ועיין במאמר "אורי בר"ה וישעי ביוכ"פ", בעיוני מועדים לר"ה ויוכ"פ, עמ' 293.

תשובה: 'מלך' - בר"ה, 'עוזר' - בעשרת ימי תשובה, 'ומושיע' - ביום כיפור, 'ומגן' - בסוכות" (שיחות הרב פינקוס - סוכות, עמוד ט).⁸

ההגיון בשיטת השם משמואל' הוא, ש'מלך' הוא שם העצם והוא הנושא של המשפט, ופועל שלש פעולות בשלושה זמנים שונים.⁹ השיטה השניה מעדיפה להצמיד את תואר המלך לראש השנה שהוא יום המלכויות, וממילא "עוזר" - "מתפנה" לעשרת ימי תשובה. לפי שתי השיטות "מושיע" רומז ליום הכיפורים, ו"מגן" מתייחס לסוכות. הוי אומר: הסוכה מגינה עלינו בהקשר ובקשר למה שעבר עלינו בר"ה, עשי"ת ויוכ"פ. שהרי הסוכה וההגנה באים אחרי שעברנו את הימים הנוראים של תחילת תשרי, ראש השנה - מלך, עשי"ת - עוזר, ויוכ"פ - מושיע. במסגרת זו נביא להלן שני מהלכים המסבירים על מה מגינה הסוכה, בעקבות החגים שקדמו לה.

ג. היזק "עין רעה" בדברים גלויים

חז"ל קבעו ש"אין הברכה מצויה, אלא בדבר הסמוי מן העין... אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו... אין הברכה מצויה, לא בדבר השקול, ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המצוי, אלא בדבר הסמוי מן העין" (תענית ח, ע"ב). דבר הגלוי לעין כל "מושך אש" ועינא בישא בהרבה היבטים, וככל שתגדל שלמותו וירבה ערכו, כך תגדל סכנת ההיחשפות. במובן הארצי הבסיסי דבר טמון בטוח יותר מפני גנבה ושאר נזקים, מאשר דבר גלוי שמושך עיני גנבים החושקים בו. במישור רגשי-נפשי מושך הדבר הגלוי "אש" של קנאה, צרות עין, עין רעה ושאר מרעין בישין. וגם כאן יגדלו הקנאה והעין הרעה, ביחס ישיר לעליית ערכו, יופיו ושלמותו של הדבר הנחשף. כל אלו נזקים בעולם הגשמי. הקנאה והעין הרעה פועלים כעין קללה ופוגמים בדבר הנגלה, למרות שאין הנזק נראה לעין. מתוך המקורות הרבים בעניין זה נביא רק מדגם מייצג.

"שם על שכמה ואת הילד וישלחה" (בראשית כא, יד) - מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע ואחזתו חמה" (רש"י שם, ע"פ בראשית רבה נג, יז); "אמר להם יעקב לבניו, בבקשה מכם היו מצניעים את עצמכם שאין קשה מעין הרע... אף ירושלים חרבה מפני העין" (ילקוט שמעוני מקץ, רמז קמח). ר' יוחנן שהיה מציג את יופיו לראווה נשאל ע"י חכמים: "לא קא מסתפי [=חושש] מר מעינא בישא? אמר

⁸ ראיתי בקובץ תורני שכך כתב כבר השל"ה, ולעת עתה לא מצאתי היכן.
⁹ הערת ר"י הקלמן.

להו אנא מזרעא דיוסף אתינא, דלא שלטה ביה עינא בישא, דכתיב 'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין' (בראשית מט, כב). ר' יוסי בר' חנינא אמר מהכא 'וידגו לרוב בקרב הארץ' (בראשית מח, טז) - מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם" (ברכות כ, ע"א).

לעין רעה ישנם גם ביטויים הלכתיים כמו שעולה מסוגית הגמרא אם "היזק ראייה שמיה היזק" (בבא בתרא ב, ע"ב), "אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה", ופירש רש"י: "שלא יזיקנו בעין הרע"¹⁰ (שם, שם). הברייתא אומרת ש"המוצא כסות אם נזדמנו לו אורחים, לא ישטחנה לא ע"ג מיטה בין לצרכו בין לצרכה", והגמרא מסבירה דמקלא קלי לה, או משם עינא. ופירש רש"י: "שתשלוט בה עין רעה של אורחים"¹¹ (בבא מציעא ל, ע"א).

ואם בעולם הגשמי פועלת עין רעה על כל דבר גלוי ובולט, על אחת כמה וכמה נכונים הדברים בעולמות רוחניים. שכן כל עלייה רוחנית תחזיק מעמד רק אם תיעשה בצניעות ובלא למשוך תשומת לב; התעלות רוחנית שמלווה בהצננה, ברצון למשוך תשומת לב ובגאווה - מושכת לא רק "אש" מלמטה, אלא גם "אש" מלמעלה. הסט"א אינו יכול לסבול התעלות רוחנית כזו, וכשהיא בולטת לעין-כל, הוא משלח בה את כל חיצי הטומאה ומרעין בישין שיש בו ושיש לו, וכוחות אלו מנסים לנטרל ולהשפיל את עליות כוחות הקדושה.

ד. המשיח עולה מ"אורות עטופים"

הרעיון שהועלה כאן הוא אחד ההסברים להתנהלות ה"מוזרה" של משפחות המוצא של המשיח. לכאורה, אילן היוחסין של בית דוד רצוף מהמורות ואירועים שדורשים הסבר: מעשה לוט שבא על בנותיו ושמהן יצא מואב, אבי אבותיה של רות, אמה של מלכות; מעשה יהודה ותמר כלתו שמהם יצא פרץ אבי אביו של דוד מלך ישראל; ההתייחדות של רות עם בועז בגורן ושכיבתה למרגלותיו עד הבוקר; ומעשה דוד ובת שבע. וגם אם אמנם יש לכל אחד מהמעשים הסברים ותירוצים מופלאים,¹² נראה שיש כאן מהלך מכוון ע"י ההשגחה הא-להית להוציא יקר מזולל, בחינת "אורות מאופל אמר ויהי". אחד

¹⁰ וכיון שעוסקים בשדה תבואה, אין לפרש שהאיסור הוא מחמת ההפרעה כמו בחצר.

¹¹ בספר אוצר האגדה ערך עין רעה, מובאים חמישים ושבעה מאמרי חז"ל בעניין העין הרעה.

¹² לכל אחד מהאירועים האלה הקדשתי פרק במאמר 'אורות מאופל - האופל' בספרי רות דוד ומשיח, עמ' 313 ואילך. שם הבאתי אירועים נוספים בשושלת עם ישראל הדורשים הסבר.

ההסברים נובע מהרעיון דלעיל: אם שושלת המשיח הייתה זכה ומזהרת, היה הסט"א דואג להכשילה, אבל משהיא נסתרת בלכלוכי ייחוס - אינו משגיח בה.

וכך כתב ר' אלימלך מליזנסק על מאמר חז"ל "מצאתי דוד עבדי" (תהילים פט, כא) - היכן מצאתיו? בסדום" (בראשית רבה ז, י);¹³ "נראה שהוא על דרך דאיתא בספרי המקובלים¹⁴ טעם למה יצא אברהם מתרח... מחמת שהמקטרגים החיצוניים, בראותם הנשמה העליונה והגבוהה אינם מניחים לה לצאת לעולם, ועושים כל התחבולות לעזבה. מה עשה הקב"ה? זימן אותה בגרף¹⁵ טמא ואז מניחים אותה וע"י זה באה הנשמה לעולם" (נעם אלימלך קרח, עמ' עח).

וכן הביא הרב טייכטל בספרו 'אם הבנים שמחה': "זוה לשון הש"ך:¹⁶ למה היחס והשררה ומלכות ישראל, יהיה על זה הדרך שהרואה יראה ח"ו יש צד ממזרות? ע"ש שחשב כל ההשתלשלות של מלך המשיח שנראה על דרך מכוורת ופריצות! אלא שעשה כן הקב"ה כדי להביא מלך המשיח בהסח הדעת, כדי שלא יקטרג המקטרג כמו שאמר בזהר "ועשה הקב"ה כן כדי שיסיח השטן דעתו ויאמר השררה והמשיח לא יבואו אלא מהיחס והקדושה ולא יבוא על זה הדרך".¹⁷ וכן כתב המלבי"ם, "וכבר ביאר האר"י ז"ל בספר הגלגולים, שהנשמות העשוקות ביד עושקיהן, אי אפשר להוציא את הנשמה מהם... ומרמים אותם שמראים להם מקום פגום ומושכים שלא תישאר הנשמה בידם. ולבסוף תתגבר הנשמה על עושקיה" (סוף מגילת רות).¹⁸

¹³ דרשה זו מבוססת על היקש: בלוט נאמר "את שתי בנותיך הנמצאות" (בראשית יט, טו), ובדוד - "מצאתי דוד עבדי".

¹⁴ שער הגלגולים, הקדמה טו; שער הפסוקים, איוב סימן א; לקוטי תורה לאר"י ז"ל (מקורות אלו מביא הרב טייכטל בספרו אם הבנים שמחה עמוד קלח).

¹⁵ גרף של רעי - עביט של מי רגליים. יש דפוסים של נועם אלימלך בהם הגירסה היא "בגוף טמא" ולא "גרף טמא".

¹⁶ אין זה הש"ך המפורסם רבי שבתי כהן בעל פירוש שפתי כהן על שו"ע, אלא רבי מרדכי כהן מתלמידי הגאון רבי ישראל די קוריאל, מגורי האר"י זצ"ל בצפת, שכתב פירוש על התורה.

¹⁷ בספר אם הבנים שמחה, עמוד קלב-קלט, מביא מקורות רבים ברוח זו, "מקדמוני בעלי הסוד, המהר"ל והמלבי"ם". כל העניין נדון בספרי רות דוד ומשיח, עמוד 344 ואילך.

¹⁸ במאמר זה לא נתייחס לשאלות, מה חשיבותם של כוחות הטומאה והמשטינים, שכביכול אפילו הקב"ה מתחשב בהם; למה לא יבטלם כעפרא דארעא לרוב אהבתו את בניו; אם באמת הקב"ה ועם ישראל צריכים למצוא "תכסיסים" להערים על השטן שלא ירגיש בעליית המלך המשיח; אם השטן כל כך טיפש, שאינו מרגיש ש"עובדים עליו" - בשאלות אלו דנו במאמר הנ"ל, סוף הערה 17.

ה. הסוכה מגינה מקטרוג רוחני

בהקשר לרעיון הזה ניתן להבין ולפרש, שהסוכה מגינה על הדרגות הרמות שזכה בהן האדם בר"ה וביוכ"פ. לפני הימים הנוראים עומד אדם עמוס בכל חטאיו מהשנה שעברה. ליצור כזה אין השטן מקדיש תשומת לב, כי מה כבר יכול לצמוח מאדם מלא חטאים. אבל אחרי ראש השנה ועשרת ימי תשובה, ועל גבם היום הקדוש יום הכיפורים, שבו נמחלו לו כל פשעיו וחטאיו, עומד האדם נקי וטהור זך וצח. מובן מאליו שסיטרא אחרא וכת דיליה, לא יכולים לעמוד מנגד. היצור המופלא הזה שאך אתמול דמה למלאכים¹⁹ מושך את אש המזיקים המנסים להפילו שוב ברשת היצר הרע.

וכך אמרו חז"ל, "כל מי שמקיים מצוות סוכה בעוה"ז, הקב"ה מסיך עליו מן המזיקים שלא יזיקו אותו (פסיקתא דרב כהנא, כח), וכן דרשו: "לעת"ל אני אופיע במלכותי, ואני מגן עליכם כסוכה" (תנחומא אמור, כג). וכן כתוב בזהר: "דישראל יתבי ברזא דמהמנותא בלא דחילו כלל, דהא מקטרגא אתפרש מינהו" [=שישראל יושבים בסוד האמונה בלא פחד כלל, שהרי המקטרגים פרשו מהם] (זהר, אמור כג, ע"ב). ולפי זה כתב הרב פינקוס: "ככל שהנשמה שבנו מבריקה יותר, טהורה יותר - הסכנה גדולה יותר, והצורך בשמירה גדול יותר. וזוהי המערכת של חג הסוכות 'כי יצפנני ביום רעה'. חג הסוכות הוא ה"מגן" המשמר את כל ההשגות הנפלאות שקיבלנו בימים הנוראים" (נפש שמשון סוכות, עמוד י).

על הפסוק: "סכותה לראשי ביום נשק" (תהילים קמ, ח) דרשו חז"ל: "ביום ששני עולמות נושקין זה את זה. העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס" (ירושלמי יבמות טו, יב). הרב פינקוס מביא בשם רבו: "כשהימים השמימיים - הימים הנוראים נושקים לימים הארציים - ימות החול, הפחד והסכנה הם עצומים וצריך שמירה והגנה. וזהו חג הסוכות - "סכותה לראשי", שהוא המעבר מיום כיפור לימות החול" (שם). כמו שאורו של משיח נזקק ל"הגנות" מעינא בישא ומקטרוגים, כך גם ירידת ה"שמימיות" שביום כיפור, לארץ, זוקקת הגנה של סוכה, "סכותה לראשי ביום נשק".

¹⁹ כך בפרקי דר"א: "ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביוכ"פ, אמר לפניו: ריבונו של עולם, יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת בשמים... עומדים על רגליהם... אין להם אכילה ושתייה... נקיים מכל חטא... שלום ביניהם" (פרק מו). וכך נפסק: "יש שנהגו ללבוש בגדים לבנים ונקיים ביוכ"פ [=קיטל], דוגמת מלאכי השרת". (רמ"א, או"ח תרי, ד). תודה ליוסף סגל על ההפנייה.

נראה, שזה היה גם חלק מתפקידם של ענני הכבוד במדבר.²⁰ הם לא היו רק לכבוד ולתפארת כפשוטם, ולא רק [כמו שהבאנו לעיל] "לבל יכם שרב ושמש" (שו"ע, או"ח תרכה, א), אלא גם כדי להגן עליהם מהמקטרגים הרוחניים. כך כתב האדמו"ר מסלונים: "דכמו שבלכתם במדבר היה אז בבחינת 'המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב' (דברים ח, טו), כי המדבר הוא משכן כל כוחות הסיטרא אחרא (זהו חדש ב, קפד), וכאשר ישראל היו צריכים לעבור אותו, הקיפם השי"ת בענני הכבוד. דהיינו שההשגחה העליונה שמרה וסיככה עליהם והגינה בעדם בכל הארבעים שנה. כמו כן זהו עניינו של חג הסוכות שהוא זכר לענני הכבוד..." (נתיבות שלום סוכות, עמ' קצו). מן הסתם התעצם קטרוג הסט"א לאור דרגתם המופלאה של בני ישראל ביציאתם ממצרים ולאחר קבלתם את התורה. כבר אז היו ענני הסוכות, ענני הכבוד, מגינים ממרעין בישין, ומסט"א.

ו. הסוכה מגינה מפני גאוות האדם על טהרתו

במובן מסויים ניתן למצוא את המזיקים וכוחות הטומאה, אשר אורבים לבטל ולהכחיש את כל העליות הרוחניות שזכינו להם בר"ה וביוכ"פ, לא מחוץ לאדם, אלא באדם עצמו. הסכנה הגדולה שעליה מגן חג הסוכות, אינה מפני כוחות טומאה שלא מעלמא הדין, כוחות של שטן ויצה"ר שאין אנו מכירים ויודעים; אלא מפני הסכנה הנמצאת בכל אחד מאיתנו, סכנה המאיימת לכלות ולהרוס כל בדל של טהרה וקדושה, שרכשנו בימים הנוראים. לסכנה הזו קוראים גאווה! כשאמרנו בפרק הקודם שכל דבר מושלם וטהור מושך אש ו"ש אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין", יש ללמוד זאת לא רק כמאמר אובייקטיבי, על "דבר" ניטרלי שמושך אש בגלל היחשפותו וגדולתו. האמת הפנימית של מאמרים אלה היא, שבאדם עצמו ישנו יצר של התגדלות, ברבנות, החשבה עצמית או בפשטות "גאווה", וזה מה שמושך את אש הטומאה וכוחות הסט"א.

²⁰ הרמב"ן מחיל על ענני הכבוד את מה שנאמר על העננים שליוו את בני ישראל בצאתם ממצרים: "וזה הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה" (שמות יג, כא), וכתב על הפסוק "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מג): "ענני כבוד, לשון רש"י, והוא הנכון בעיני... ומפני שכבר פירש שענן ה' עליהם יומם ועמוד האש בלילה, אמר סתם כי בסוכות הושבתי, שעשיתי להם ענני כבוד סוכות להגן עליהם" (רמב"ן שם). לולי דברי רמב"ן היה ניתן אולי לומר, שעמוד הענן ועמוד האש אינם חלק מענני הכבוד, אלא היו עם בני ישראל רק בשלב הראשוני של המסע במדבר.

ניישם את הדברים בעומדנו לאחר הימים הנוראים. אנו מרגישים שאנו טהורים, זכים ונעלים. אכן זכינו להיכנס בפתח ענק של אולם גדול שקרוניות ועגלות נכנסות בו, אבל אנחנו שוכחים שאנחנו עצמנו פתחנו רק פתח קטנטן כחודו של מחט. את חסדי ה' העצומים בענין התשובה האומר "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח שקרוניות ועגלות נכנסו בו" (שיר השירים רבה ה, ג), אנו מייחסים למעשינו הטובים ולדרגתנו הנעלה. כשאדם מרגיש אחרי יום כיפור כאילו שהוא נולד מחדש והוא בלא כתם ורובב, בלא חטא ועוון, הוא מרגיש 'בעננים' בגלל המחשבה המוטעית שהוא שם בזכות מעשיו, צדקתו וטהרתו. אבל האמת היא שהתשובה שנתקבלה היא חסד עצום של הקב"ה. תחושת גאווה זו היא "המזיקים" ו"המקטרגים" שמפניהם באה הסוכה להגן.

דוגמא לנפילה בפח הגאווה על התעלות רוחנית, ישנה בהסבר הבא לחטא המרגלים: משה שלח אותם לראות "היש בה עץ אם אין" (במדבר יג, ב). בוודאי אין כוונתו לעצים כפשוטם, שהרי כל העולם וא"י בתוכו היה מלא עצים ויער.²¹ וכך הסביר הרב חרל"פ: "היש בה עץ אם אין" - כלומר שיראו אם נתגלה בא"י בחינת עץ החיים. ובזה גילה להם קדשתה של א"י, שמטבעה אין צריך להיות בה "עץ" כי אם כולה ברכת ה' וטעם עצה ופריה שווים. 'והתחזקתם' כלומר אם תתחזקו לתקן חטא של עץ הדעת, אז 'ולקחתם מפרי הארץ', שכל שתקחו משם יהיה 'פרי' ולא 'עץ'".²² ושמעתי בשם ה'שם משמואל', שהמרגלים אכן הצליחו במשימה. הרי הם הביאו 'זמורה' - שהיא העץ של הענבים, 'ואשכול ענבים אחד' - והטעם היה אחד, דהיינו טעם העץ [=הזמורה] היה כטעם הפרי [=אשכול ענבים]. המרגלים זכו לתקן את חטא הארץ, אבל כל הדרגות הנפלאות הללו אבדו, מפני ש'וישאוהו' - מפני שהם התנשאו והתגאו בדרגתם, ולפיכך נלקחה מהם - "במוט בשנים", בטעם העץ שהיה שונה מטעם הפרי.²³

הסוכה מגינה אפוא מפני הרגשת גאווה. ברם עוד לפני הגאווה הרוחנית שבה דיברנו, ישנה הגאווה הגשמית של ההישגים של עת האסיף, "באספכם את תבואת הארץ" (ויקרא כג, לט), "באספך מגרנך ומיקבך" (דברים טז, יג). הלב מתרחב ומתגאה בעושר שנאסף בעמל רב במשך השנה. לכן מצווה אותנו התורה דווקא בעת כזאת לעזוב את בית המבטחים הגשמי ולצאת לסוכה דלה, ובה נבין

²¹ לכן פירש גם רש"י שלא כפשוטו: "אם יש בהם אדם כשר שיגן עליהם בזכותו" (שם, שם).

²² מי מרום ח"ו, ממעיני הישועה, עמ' רסא. הרב חרל"פ ממשיך בדרך שונה מזו שנקטנו.

²³ איני מוצא את המקור בשם משמואל. הרחבתי בעניין זה בעיוני פרשה - במדבר, עמ' 106.

שהביטחון האמיתי הוא רק בצילא דמהימנותא - בצל ש-די אחסה. וכך כתב רשב"ם: "זוה טעמו של דבר. חג הסוכות תעשה לך באספק מגרונך ויקבך... ובתיכם מלאים כל טוב דגן תירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ארבעים שנה במדבר, בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה..." (ויקרא כג, מג).

וכן כתב הכלי יקר: "כל האזרח בשראל ישבו בסוכות - נקט דווקא אזרח שהוא לשון תושב. לפי שבזמן אסיפת התבואה מן השדה, כל אחד רוצה לילך מן השדה אל ביתו לישוב בו ישיבה של קבע, וחששה תורה אולי ע"י ישיבת קבע ירום לבבו כי מצאה ידו כביר, וישמן ויבעט. על כן נאמר כל האזרח, הרוצה להיות כתושב בעולם הזה ולא כגר, אליו ציוה ה' לצאת מדירת קבע לדירת עראי כדי שיכיר בפחיתות עוזה שאינו בעוה"ז כי אם כגר. ועל ידי זה לא יבטח בצל קורתו כי אם בצל ש-די יתלונן" (ויקרא כג, מב).²⁴

גם מצוות אחרות בחג הסוכות רומזות על תכונת הענוה. בעת נטילת האתרוג המסמל את המושלם שבארבעת המינים, שיש בו גם ריח וגם טעם, דהיינו גם תורה וגם מעשים טובים, חייב אדם לזכור כי ראשי תיבות של המילה 'אתרוג' הם "אל תבואני רגל גאווה" (תהילים לו, יב). ודווקא בערבה המסמלת את החלק החלש ביותר בעם, אלו שאין בהם לא טעם ולא ריח, דווקא בהם מקיימים מצוות הושענות ולהם מוקדש יום גדול וקדוש, שיאם של הימים הנוראים כולם - הושענא רבא. וגם קריאת מגילת קהלת בסוכות מזכירה לנו שהכל "הבל הבלים" ושאינו לסמוך ולהתגאות בעושר, "כי הכל הבל".

ומכאן נחזור לעניין הגאווה בהישגים רוחניים. אם הסוכה מגינה מפני הרגשת הגאווה באסיף, גאווה ברכוש שנצבר ומובא הביתה, ייתכן שהסוכה מגינה גם מפני ההרגשה הרוחנית המרומה ש"כוחי ועוצם לבי" עשה לי את הטהרה הזו, את הניקיון מחטאים שאני חש אחרי יום כיפור. הרגשה כזו יכולה לבטל את כל ההשגות הגדולות שרכש האדם בעבודה קשה בימים הנוראים. צילא דמהימנותא של הסוכה מבהיר לנו ש"מאת ה' הייתה זו", שאנו אולי פתחנו פתח כחודו של מחט, אבל את השערים הענקיים שבהם נכנסנו, פתח הקב"ה בחסד עליון - חסדה של תשובה.

²⁴ גם מלבי"ם ורש"ר הירש (ויקרא כג, לט), כותבים רעיון כעין זה.

ז. הסוכה מגינה מ"הירידה לעולם הזה"

הסוכה מגינה מפני מכשלה נוספת. הפסוק "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו" (תהילים כד, ג) מציין שתי בחינות בעבודת ה': "מי יעלה" ו"מי יקום". לעלות בהר ה' היא אכן עבודה לא קלה, אבל קשה הימנה היא העבודה לקום, לעמוד, במקום קדשו; דהיינו להחזיק מעמד באופן קבוע באותן דרגות נפלאות שאליהן העפלנו, כדי שהעליה לא תהיה אירוע חד-פעמי חולף וארעי. כך יש שהסבירו, מדוע בעקדת יצחק נאמר "והא-להים ניסה את אברהם" - הרי הנעקד היה יצחק. ההסבר הוא שיצחק נדרש להיעקד ולמות, וברגע קט של ניסיון להעפיל לשמי רום; אבל אברהם היה אמור לחיות עם העקדה יום ועוד יום, לשמוע אנשים מלחשים מאחורי גבו שהוא איבד את שפיותו, להיות ללעג ולבוז לאנשים שהוא מטיף להם שיש א-להי חסד שברא שמים וארץ - לכן ניסיונו של אברהם גדול מזה של יצחק.

עכשיו נוסיף שלב שלישי: קשה לעלות בהר ה', יותר קשה לקום במקום קדשו, אבל עוד יותר קשה לרדת אחר כך מההר ולשוב לארץ ולארציות. כי יש שעולים בהר לגבהים נישאים, והם גם מחזיקים מעמד ועומדים במקום קדשו; אבל כשמגיעה עת הירידה חזרה, במקום לרדת במתינות מההר מעוטרים בדרגות עליונות וליישם אותן בעולם הגשמי, הם צוללים, מתרסקים ומתנפצים, ומכל העלייה לא נותר זכר. לחיות רק בהר ה' אינה תכלית חייו של היהודי; לשם עולים ועומדים, ובסופה של העלייה צריך גם לרדת וליישם את כל האידיאות והדרגות הנפלאות והגדולות הללו בחיי המעשה. הקב"ה הרי מחפש "אנשים קדושים" ולא מלאכים, כמאמר הפסוק "ואנשי קודש תהיו לי".

במכילתא נאמר: "ויעל משה" - 'זירד משה' - ליתן שכר למשה על כל עליה ועליה, ועל כל ירידה וירידה" (מכילתא יתרו יט, אות ל). המכילתא מלמדת שיש לקבל שכר לא רק על העלייה הרוחנית, הכרוכה במאמץ בהתקדשות ובהיטהרות, אלא גם על הירידה. לעלות בהר היתה גם עבור משה משימה לא קלה, ויש לקבל עלייה שכר - אך לא פחות קשה היא הירידה. לרדת מההר, כשכל התכנים של ה"הר" שלמים בידך כיום נתינתם, מוכנים ומזומנים לישום בחיי המעשה - על כך יש שכר נפרד.

תהליך הירידה אינו שחרור הבלמים, ואינו נטישה של כל ההישגים הרוחניים וכל העליות שהושגו במאמץ רב. מניסיונו בטיפוס על הר אנו

יודעים שיש להשקיע מאמץ לא רק בעלייה אלא גם בירידה.²⁵ ואם כך בעניינים גשמיים, על אחת כמה וכמה יש להיזהר בתכנים רוחניים, שלא יתמססו עם הורדתם לקרקע המציאות. "השמים שמים לה" - הוא מעשה פשוט, אבל "והארץ נתן לבני אדם" - לעשות מהם שמים - זהו אתגר יותר גדול.²⁶

יום כיפור הוא יום הנסיקה אל-על. כבר הזכרנו שביום זה אנו דומים למלאכי השרת לא אוכלים ולא שותים, לובשים לבן, ונמצאים רוב היום בבתי כנסיות לתפילה ותשובה - זה המבחן של "מי יעלה"! אבל אחרי העלייה צריך לרדת בקדושה וטהרה עם הקדושה והטהרה לחיי גשמיים ארציים - וזה המבחן של "מי יקום". הסוכה נועדה לסייע לסייע לנו לשמור על הקדושה. "בסוכות תשבו" - "תשבו כעין תדורו". "כיצד היא מצות הישיבה בסוכה? שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת ימים בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה" (רמב"ם הלכות סוכה ג, ה). דהיינו: כל חיי האדם, גם העשיות הגשמיות שלו כגון אכילה שתיה ושינה, מקבלים בסוכה תוקף של קדושה. עבודת ה' ביום כיפור היא לצום ולהיות כמלאך, בעוד שעבודת ה' של סוכות היא לאכול ולשמוח מתוך קדושה של שמחת הסוכה. חג הסוכות הוא אפוא היישום המעשי בעולם הזה של קדושת יום כיפור שהיא מעל חיי העוה"ז.

ולפיכך יש להבין פן נוסף בהגנה של חג הסוכות. הסוכה וצילא דמהימנותא מגינים עלינו לבל נאבד את כל העליות הנפלאות שלהן זכינו בראש השנה ויום כיפור. אם בחגים אלו אנחנו עלינו למעלה לשמים, בחג הסוכות אנו מורידים את השמים לארץ, לסוכת השלום המשלימה בין שמים לארץ. וכך דרשו חז"ל בדרשה שהובאה לעיל: "ה' א-דני עוז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק" (תהילים קמ, ח) - "ביום ששני עולמות נושקין זה את זה. העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס" (ירושלמי, יבמות טו, יב). סכותה לראשי גם בחג הסוכות שבו נפגשים וקיימים יחדיו העולם הזה והעולם הבא!

לקשר שבין סוכות ושבת הוקדש מאמר שלם (להלן עמ' 59). כאן נציין רק, שגם לשבת ישנה סגולה לאחד את הגשמי והרוחני. כך דרשו חז"ל: "וביום השביעי

²⁵ גם בנסיעה במכונית חייבים בעלייה תלולה להוריד הילוך, אבל לא פחות חשוב, ואולי יותר חשוב, להוריד הילוך בירידה!

²⁶ ייתכן שזו הבעיה של עם ישראל: "ובזמן שעושים רצונו של הקב"ה הם ככוכבי השמים שאין כל מלכות ואומה שולטת בהם. ובעת שיעברו על רצונו הם כחול הים אשר כל רגל שולטת בו" (מדרש אור אפילה, מובא בתורה שלמה בראשית כד, ז). ועיין בספרי יונה נבואה ותוכחה עמוד 241, מה שכתבתי בהקשר זה.

שבת וינפש" (שמות לא, יז) - "אמר רבי שמעון בן לקיש, נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם בערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר 'שבת וינפש' - כיון ששבת ווי אבדה נפש" (ביצה טז, ע"א). לתומנו היינו סוברים, שהנשמה היתירה ניתנה להבין סתרי תורה, "לפצח" רמב"ם קשה וכדומה, אבל רש"י כתב: "נשמה יתירה - רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרווחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו" (רש"י שם, שם).

בריאת האדם יצרה קונפליקט מובנה ביצור שנוצר: "ויצר ה' א-להים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז). מני אז נמצאים העפר והנשמה בריב מתמיד - העפר מושך את הנשמה לאדמה, והנשמה מנסה להעלות את העפר לשמים.²⁷ כך הגדיר רמח"ל: "גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב משני הפכים. דהיינו מנשמה שכלית וזכה וגוף ארצי ועכור. שכל אחד מהם יטה בטבע לצידו. דהיינו, הגוף לחומריות והנשמה לשכליות. ותימצא ביניהם מלחמה באופן שאם תגבר הנשמה, תתעלה היא ותעלה הגוף עמה... ואם יניח האדם שינצח בו החומר הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו" (דרך ה' א, ג, ב).

ההשלמה בין שני הכוחות מתרחשת בסוכות, "סכותה לראשי ביום נשק" כששני העולמות נפגשים, והרוחניות הצרופה של יום כיפור בחינת הנשמה הטהורה, אופפת את הגוף ואת כל התנהגותו החומרית בתוך הסוכה, זהו יום הנשק כששני העולמות נפגשים. הסוכה יוצרת את המפגש את הנשיקה בין שני העולמות, ומגינה עליו, שיהא החיבור בין שמים וארץ איתן ויציב.

²⁷ ישנה ברכה לכל אחד מחלקי האדם. על הגוף אנו מברכים בכל בוקר "אשר יצר", ועל הנשמה "א-להי נשמה". המשפט המחבר הוא "רופא כל בשר ומפליא לעשות", שעליו כתב הרמ"א "שקושר דבר רוחני בדבר גשמי" (שו"ע או"ח א, ו). אכן פלא הוא כוח הדיבור המחבר את הרוחניות והגשמיות.

